

FactCZech: Fotky nelžou?

Image Via Social media screen capture

Zdroj: www.snopes.com/fact-check/zelensky-swastika-jersey/

Lekce problubuje digitální a mediální gramotnost žáků a rozvíjí jejich kritické myšlení. Pracují s obrazovými hoaxy, které zasáhly české uživatele sociálních sítí. Analyzují jejich narativy (související s válkou vedenou Ruskou federací proti Ukrajině, s problémem migrace a kulturní intolerance či s politikou EU), a vyhledávají původní nezměněné fotografie s pomocí nástrojů pro reverzní vyhledávání fotek.

Základní údaje:

Autor: Mgr. Martin Volný

Stupeň vzdělávání: ZŠ a SŠ

Věková skupina: od 13 let

Časová dotace:

- výuka: 45 minut
- příprava: 45 minut

Vzdělávací cíle

Žák / žákyně:

- kriticky přistupuje k mediálním obsahům, k ověření jejich věrohodnosti efektivně kombinuje vlastní kritické myšlení s digitálními nástroji pro reverzní vyhledávání fotek
- kriticky posuzuje, jak vývoj technologií včetně umělé inteligence ovlivňuje mediální a elektronickou komunikaci, zvažuje příležitosti a rizika a tato rizika se snaží proaktivně minimalizovat, např. účinnou reakcí na manipulativní obsahy či šířením osvěty
- rozpozná, kdy je třeba vlastní digitální kompetence v oblasti ověřování mediálních obsahů aktualizovat, a je schopen podpořit v rozvoji digitálních kompetencí i ostatní
- při interakcích v digitálním prostředí respektuje pravidla chování a jedná eticky, respektuje kulturní rozmanitost

Očekávané výstupy

Žák / žákyně:

- při kritické práci s obrazovými a textovými mediálními obsahy využívá širokého spektra analytických nástrojů k ověření pravdivostní hodnoty sdělení, odhalení případných manipulativních technik, k rozkrytí účelu, za jakým byla manipulace vytvořena, a k identifikaci narativu, který podporuje
- si osvojí práci s nástroji pro reverzní vyhledávání fotek a volí ke své práci vhodné postupy
- porovná své výstupy se závěry AI Bing GPT-4 a kriticky hodnotí přínosy i rizikace práce s AI

Přínos využití digitálních technologií:

Žáci se naučí využívat nástroje pro reverzní vyhledávání fotek ve svém každodenním životě, ať už se budou pít po eshopu prodávajícího oblečení, které je zaujalo, dohledávat rasu psa, kterého potkali a líbil se jim, nebo na vypátrání originální fotky, která posloužila pro vytvoření manipulativního obrazového hoaxu. Výsledky své práce se naučí ověřovat spoluprací s AI, kriticky zhodnotí přínosy takovéto spolupráce i její rizika.

Popis vzdělávací aktivity

Materiál je součástí kolekce [mediální výchova](#) a zabývá se ověřováním obrazových hoaxů. Navazuje na něj lekce **FakeCzech: V kůži dezinformátora**, která pracuje se dvěma obrazovými hoaxy, použitými i v této lekci, a zprostředkovává žákům techniku jejich tvorby, a lekce **FactCzech: Co je psáno, je i dáno?**, která se zabývá ověřováním textových hoaxů a konspirací vytvářených „alternativními zpravodajskými“ weby a následně šířených na sociálních sítích.

Lekce **FactCzech: Fotky nelžou?** nabízí **metodický list pro učitele** s konkrétním návodem na různé postupy při práci s nástroji na reverzní vyhledávání fotek, **žakovské pracovní listy** a **odkazy na informace** k jednotlivým obrazovým hoaxům a na **rozšiřující zdroje** k mediálnímu vzdělávání v oblasti informací a dezinformací.

Před použitím lekce ve výuce je potřeba žákům zajistit:

- dostatečně kvalitní připojení k internetu
- stažení aplikace Google Lens a Bing do zařízení (smartphone či tablet), se kterými budou žáci pracovat
- dostatečný počet smartphonů či tabletů, měl by je mít každý žák

Metodická poznámka

V této aktivitě je žádoucí vyjít ze zkušenosti žáků. Je pravděpodobné, že někteří již nástroje pro reverzní vyhledávání použili, např. pro nákupy. My jim tak nabídneme jen další možnost, jak s těmito nástroji pracovat.

Zpočátku mohou žáci pracovat ve dvojicích, měli by si však vyzkoušet i samostatnou práci, abychom ověřili, že si dovednost pracovat s nástroji reverzního vyhledávání osvojili opravdu všichni. Vlivu manipulativních obsahů na sítích budou čelit každý sám za sebe.

Pracovní list obsahuje výběr několika obrazových hoaxů a nelze vyloučit, že se s nimi žáci již setkali a – vzhledem k sociálnímu prostředí, v němž vyrůstají – nemuseli je identifikovat jako nepravdivé či manipulativní. Vyhýbáme se proto nálepkování obětí dezinformací a věnujeme velkou pozornost závěrečné reflexi.

Postup při práci na aktivitě

1. **Žáky rozdělíme do dvoučlenných skupin** (na zadání však mohou od začátku pracovat i jednotlivě) a rozdáme jim **Pracovní list pro žáky**.
2. Pracovní list obsahuje obrazové **hoaxy s těmito třemi dezinformačními narativy**:

- **Příspěvek 1. – 4.:** Ukrajínští uprchlíci připravují Čechy o práci, příp. Na Ukrajině se nejedná ani o ruskou agresi, ani o válku, ale o speciální operaci ruských sil s cílem Ukrajince denacifikovat
 - **Příspěvek 5. – 7.:** Česká republika je obětí migrační politiky „Bruselu“, příp. České republice hrozí „islamizace“
 - **Příspěvek 8.:** Evropská unie nám diktuje změnu jídelníčku, ale užívání hmyzu v potravinách není ani prověřené, ani bezpečné
3. **Výběr úkolu** můžeme nechat na samotných žácích nebo jim zadání určit (s ohledem na probírané téma, aktuální atmosféru ve třídě apod.).

***Poznámka:** Z vlastní zkušenosti doporučuji zařadit pracovní list s ruským narativem o válce na Ukrajině, pokud máme ve třídě ukrajinské žáky. České prostředí je náchylné k negativním postojům vůči Ukrajincům, ať už v souvislosti s podporou ukrajinské armády (výcvik, vybavení) nebo s pomocí státu ukrajinským uprchlíkům. Čeští žáci si rozklíčováním jedné z ruských dezinformačních kampaní mohou uvědomit, jak ruská propaganda manipuluje s českými občany a staví je proti zranitelné skupině ukrajinských uprchlíků.*

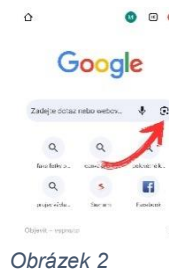
4. **V pracovním listu najdou žáci obrazový hoax**, který se reálně objevil na sociálních sítích, konkrétně Facebook, X či Telegram. **Jejich úkolem je:**
- **identifikovat narativ**, který HOAX vypráví prostřednictvím obrazu a textu, **a posoudit jeho vliv**, např. v podobě dopadu na vlastní emoce
 - **vyhledat původní nepozměněnou fotografii i s původním narativem**, který měla vyprávět
5. **K ověřování** žákům nabídneme aplikaci pro reverzní vyhledávání fotek, např. **Google Lens**, která je nejběžněji používaná, **Bing**, která vyhledává obdobně jako Google Lens, ale může být pro žáka přehlednější, či **TinEye**, která přehledně vyhledá všechna sdílení obdobné fotografie, uvede zdroj a umožní obě fotky navzájem porovnat.
6. **K vyhledání** původní předlohy pro obrazový HOAX mohou žáci volit hned z několika možných **postupů:**
- jednoduše **využít fotoaparát vlastního mobilního telefonu**. Stačí si **stáhnout aplikaci Google Lens** nebo **Bing**, které jsou k dispozici zdarma. Jak pracovat s Google Lens s pomocí vlastního telefonu ukazuje **obrázek 1**. Práce s Bing je obdobná.

Obrázek 1

- **vyhledat aplikaci** integrovanou přímo do internetového prohlížeče **bez nutnosti aplikaci stahovat** do svého mobilního telefonu. Fotku pak aplikace vyhledá po stisknutí příslušné ikony umístěné vedle okna prohlížeče. Takto funguje **Google Lens**, prostřednictvím prohlížeče Google Chrome, i **Bing** prostřednictvím prohlížeče Microsoft Edge. Jak postupovat přibližuje **obrázek 2**. Práce s Bing je obdobná.

Obrázek 2

- fotomontáž lze **vyfotit a uložit do paměti** mobilního telefonu. V prohlížeči Google Chrome vyhledat aplikaci pro reverzní vyhledávání **TinEye** a přes tlačítko „Upload“ **načíst uloženou fotku přímo do reverzního vyhledavače**. Tento způsob přibližuje **obrázek 3**. Takto lze postupovat i u dvou předchozích aplikací Google Lens a Bing.

Obrázek 3

- pokud není obrázek v dostatečné kvalitě nebo pracujeme s notebookem, můžeme do každé z aplikací reverzního vyhledávání **zadat URL obrázku**, který chceme vyhledat.

Přehledný videotutorial nabízí projekt Nadace O2: O2 Chytrá škola v příspěvku [Jak ověřovat fotografie](#).

Poznámka: Vyhledáváním obrazového hoaxu na internetu mohou žáci nacvičovat využívání správných klíčových slov nebo jim lze odkaz na obrazový HOAX zprostředkovat prostřednictvím QR kódu (takto postupujeme v pracovním listě k lekci FakeCzech: V kůži dezinformátora).

7. Na závěr, abychom žákům práci příliš nezjednodušili, mohou **porovnat výsledky**, k nimž se dobrali, **s výstupy AI Bing GPT-4**. Ne vždy však AI musí řádně identifikovat všechny prvky obrázku nebo dohledat relevantní informace. V našem případě hovoří o čísle 45 na fotbalovém dresu namísto 95 a jako zdroj používá Parlamentní listy, které zveřejňují manipulativní informace. Žáci si prací s AI procvičí správné zadávání klíčových slov a uvědomí si, že **kritické myšlení ani AI nenahradí, spíše naopak**.

Má ukrajinský prezident na dresu hákový kříž?

✓ Analýza obrázku: Tváře můžou být rozmazané, aby se chránilo soukromí.
✓ Hledá se: ukrajinský prezident hákový kříž
✓ Generování odpovědi pro vás...

Ano, tento obrázek se objevil na internetu a mnoho lidí si myslelo, že ukrajinský prezident má na dresu hákový kříž. Nicméně, podle [irozhlas.cz](#) se jedná o symbol ozbrojených sil Ukrajiny, který nemá s nacismem nic společného^[1]. Na dresu je stylizované číslo "45" a ne hákový kříž^[2]. Doufám, že to pomohlo vyjasnit situaci.

Další informace 1 [bing.com](#) 2 [parlamentnily.cz](#) 3 [irozhlas.cz](#) 4 [extra.cz](#)

1 z(e) 10

Proč se objevil tento obrázek na internetu?

✓ Hledá se: why did the image of ukrainian president with swastika appear on the internet
✓ Generování odpovědi pro vás...

Tento obrázek se objevil na internetu v březnu 2022, kdy Rusko pokračovalo v invazi na Ukrajinu. Podle [Snopes.com](#) se jedná o další kus propagandy, který se snaží zobrazit ukrajinského prezidenta jako nacistu, aby ospravedlnil ruskou invazi do země^[1]. Obrázek byl vytvořen úpravou skutečné fotografie Zelenského, který držel dres ukrajinské národní fotbalové reprezentace před Euro 2020^[2]. Doufám, že to pomohlo vyjasnit situaci.

Další informace 1 [snopes.com](#) 2 [snopes.com](#) 3 [france24.com](#) 4 [snopes.com](#)

2 z(e) 10

Reflexe

Pokud jsme to neudělali již v samotném úvodů, ověříme, zda se žáci s některým s obrazových hoaxů již setkali a jak jej tehdy vyhodnotili. Klademe důraz na pouhé sdělování zkušenosti, vyhýbáme se hodnocení.

Velkou pozornost věnujeme **analýze narativů**, které dezinformace šíří, a jejich dopadům na společnost. Ptáme se, jaké mají znaky společné. Okrajově se můžeme společně s žáky zamyslet i nad motivy samotných dezinformátorů. Využít můžeme nástroje vyvinuté v rámci vzdělávacího projektu společnosti Člověk v tísní Jeden svět na školách: [5 klíčových otázek](#) nebo [karty dezinformace](#).

V rámci reflexe **je vhodné se zaměřit** (nejen) **na emoce**, které v žácích vyvolaly manipulativní příspěvky. Ptáme se, jak se cítili, když se s hoaxem poprvé setkali (emoční složka) a co je při jeho rozkrývání napadalo (racionální složka). Zajímáme se o to, zda se v průběhu jejich práce nějak měnily jejich pocity a postoje.

K reflexi **můžeme využít** i sofistikované **nástroje JSNŠ**. Přehled metod i jejich podrobné rozpracování, včetně pracovního listu najdeme na portálu [Jeden svět na školách](#). Vybíráme především ty nástroje, které pomáhají žákům zformovat jejich prožitky do sdílitelného tvaru. Doporučuji metodu Jedno slovo nebo Co cítím. Větší důraz na racionalizaci pak klade metoda I.N.S.E.R.T. Pokud bychom chtěli hlouběji zreflektovat jednotlivé narativy šířené propagandou, zvolíme tvůrčí metodu volného psaní Anonymní myšlenky, Pětístek nebo Dopis / R.A,F.T.

Protože dezinformace a hoaxy pracují s manipulací a lží, **měli bychom v reflexi připomenout zásady netikety**, můžeme využít např. stránky projektu [E-Bezpečí](#). Ptáme se žáků, jaké principy manipulátoři svou činností porušovali.

Zkušenosti s použitím materiálu ve výuce

S lekcí pracovali žáci různých vzdělávacích stupňů: 8. a 9. tříd ZŠ, gymnázií i odborných maturitních a učňovských oborů. Zadával jsem dva hoaxy z obou okruhů minimálně do dvou skupin, abychom mohli porovnat vždy alespoň dva výstupy ke každému hoaxu.

Výstupy se pochopitelně lišily v kvalitě i rychlosti zpracování, ale ověřit minimálně jeden obrazový HOAX a dohledat původní fotografii a kontext, ve kterém byla pořízena, zvládli nakonec všichni. Nejčastěji při své práci používali Google Lens, který řada z nich již znala, např. z nákupů na internetu. Musel jsem je proto motivovat k tomu, aby využili i jiný nástroj a porovnali, který je uživatelsky přívětivější.

Někteří žáci svým bystrým úsudkem dokázali odhalit obrazový HOAX i bez užití digitálních nástrojů, nejvíce se jim to pochopitelně dařilo u koláže „lodi s migranty“, jejíž autoři ostatně ani neměli v úmyslu vytvořit dezinformační narativ, ale naopak jeho tvůrce zesměšnit, a koláže „vlaků s migranty“. V tomto případě si povšimli nejen nedokonalého provedení koláže, ale poukázali i na riziko jízdy „cestujících“ na střeše vozu pod dráty vysokého napětí a na absurditu takovéto formy navracení migrantů z Německa.

Žáci ZŠ a učňovských oborů se nejvíce potýkali s ověřováním hoaxů vycházejících sice z reálné fotografie, avšak zasazené do posunutého kontextu. Většina žáků dokázala sama bez pomoci rozkrýt narativ, který daný HOAX podporuje. Často jsem se ale potýkal s tím, že pro ně končila práce nalezením původní fotografie, a bylo potřeba je motivovat, aby porozuměli i okolnostem, za kterých byla fotografie pořízena, a rozklíčovali, proč byla zneužita.

Zdroje:

Příspěvek 1:

CEMPER, Jan. *Nechutná hra na city. Děti vraždí především Rusko*. [online]. Manipulátoři. Dostupné z: <https://manipulatori.cz/nechutna-hra-na-city-deti-vrazdi-predevsim-rusko/>.

KRUPKA, Jaroslav. Sítěmi se šíří další lež. Tvář smutného chlapce je z fotobanky a citát vylhaný. [online]. Deník.cz. Dostupné z: https://www.denik.cz/z_domova/dalsi-lez-na-internetu-zabila-me-kulka-fotografie-fotobanka-2013-trikolora.html.

Příspěvek 2: CEMPER, Jan. *Ne, Volodymyr Zelenskyj nedržel dres s hákovým křížem* [online]. Manipulátoři. Dostupné z: <https://manipulatori.cz/ne-volodymyr-zelenskyj-nedrzel-dres-s-hakovym-krizem%EF%BF%BC/>

Příspěvek 3: CEMPER, Jan. *Ne, na fotografii není ukrajinský voják* [online]. Manipulátoři. Dostupné z: <https://manipulatori.cz/ne-na-fotografii-neni-ukrajinsky-vojak/>

Příspěvek 4: *Fotografie z roku 2017 využita proti uprchlíkům z Ukrajiny* [online]. Demagog. Dostupné z: <https://demagog.cz/diskuze/fotografie-z-roku-2017-vyuzita-proti-uprchlikum-z-ukrajiny>

Příspěvek 5: ŠKARDOVÁ, Marie. *HOAX: Uprchlíci na střeše vlaku v Chebu*. [online]. HATE FREE. Dostupné z: <https://www.hatefree.cz/clanky/uprchlici-cheb>.

Příspěvek 6:

Síť Facebook, profil TMBKOFFICIAL:

<https://www.facebook.com/TMBKOFFICIAL/photos/pros%C3%ADm-sd%C3%ADlejte-na-n%C3%A1plavku-dorazila-lo%C4%8F-pln%C3%A1-uprchl%C3%ADk%C5%AF-pokud-n%C4%9Bkdom%C3%A1te-mo%C5%BEnost/1942539999389407/>

STRAKATÝ, Čestmír a Eva ALBRECHTOVÁ. *TMBK: Vtipy jako před lety už dnes dělat nemůžu, musím hledat cesty, jak cenzuru sociálních sítí obejít*. [online]. REFLEX. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/prostor-x/121054/tmbk-vtipy-jako-pred-lety-uz-dnes-delat-nemuzu-musim-hledat-cesty-jak-cenzuru-socialnich-siti-obejit.html>

Příspěvek 7:

MÁCA, Roman. *SPD Tomia Okamury jako inkubátor pro české teroristy* [online]. Hlídací Pes. Dostupné z: <https://hlidacipes.org/okamura-chce-cesko-chranit-pred-terorismem-sve-sympatizanty-k-nemu-ale-povzbuzuje/>

PLECHÁČ, Tomáš. *Škola čelí kritice kvůli názorné hodině o islámu. Učitelka oblékla nikáb* Zdroj: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vyuka-islam-na-skole-v-trutnove.A151022_172029_hradec-zpravy_the. [online]. IDNES.cz. Dostupné z: https://www.idnes.cz/hradec-kralove/zpravy/vyuka-islam-na-skole-v-trutnove.A151022_172029_hradec-zpravy_the

Příspěvek 8: síť Mastodon, profil [@breadandcircuses](https://mastodon.social/@breadandcircuses)

Rozšiřující literatura:

DOUBRAVOVÁ, Barbora; DOHNALOVÁ, Anna; KOPECKÁ, Jana; ŠVEC, Pavel a KROPÁČEK, Jiří. *My a dezinformace*. [online]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/dezinformace/r~c8dd8d90f88f11eda873ac1f6b220ee8/>.

KOPECKÝ, Kamil. *Příběh fotografie dětí s mobilními telefony před Noční hlídkou aneb Jak snadné je posunout význam fotografie šířené internetem*. [online]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/70-projekt-fake-news/1486-pribeh-fotografie-deti-s-mobilnimi-telefony-pred-nocni-hlidkou-aneb-jak-snadne-je-posunout-vyznam-fotografie-sirene-internetem>.

KOPECKÝ, Kamil. *Úhel pohledu - vybrané formy manipulace s fotografiemi v online prostředí*. [online]. Dostupné z: <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/trocha-teorie/manipulace-s-fotografiemi-uhel-pohledu>.

KOPECKÝ, Kamil; VORÁČ, Dominik a SZOTKOWSKI, René. *NA PRAVDĚ ZÁLEŽÍ: příručka pro učitele, jak učit o pravdě a lži na internetu*. [online]. In: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2023.

SOUKUP, Ondřej; PAZDERKA, Josef; KUNDRA, Ondřej; VALŮCH, Jaroslav; URBAN, Jan et al. *PODOBY RUSKÉ PROPAGANDY: metodická příručka*. [online]. In: Člověk v tísni, 2020. ISBN 978-

80-7591-040-0. Dostupné z: https://www.jsns.cz/nove/projekty/medialni-vzdelavani/materialy/prp_prirucka_6web.pdf.

STRACHOTA, Karel. *CO DĚLAT? JAK REAGOVAT? JAK POSTUPOVAT?: ...když někdo blízky věří dezinformacím, případně je šíří...* [online]. In: *Člověk v tísni*, 2023. ISBN 978-80-7591-077-6.

Dostupné z: <https://www.jsns.cz/nove/projekty/medialni-vzdelavani/materialy/kdyz-nekdo-blizky-veri-dezinformacim.pdf>.

STRACHOTA, Karel; VALŮCH, Jaroslav; ŠAFÁŘOVÁ, Kateřina; BERÁNEK, Jan; JUŘÍKOVÁ, Jana et al. *Na pravdě záleží: týdny mediálního vzdělávání: materiály pro vyučující*. Praha: *Člověk v tísni*, o.p.s., 2017. ISBN 978-8087456-82-8. Dostupné z:

[pro web brozura medialni vzdelavani 1strana 72dpi.pdf \(jsns.cz\)](https://www.jsns.cz/nove/projekty/medialni-vzdelavani/materialy/pro_web_brozura_medialni_vzdelavani_1strana_72dpi.pdf).

VALŮCH, Jaroslav; ĎURKOVÁ, Michaela a STRACHOTA, Karel. *Dezinformace a konspirace ve třídě: 10 TIPŮ, JAK REAGOVAT*. [online]. In: *Člověk v tísni*, o. p. s., 2021. Aktualizováno 2023. ISBN: 978-80-7591-083-7. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/nove/projekty/medialni-vzdelavani/materialy/dezinformace-jak-reagovat.pdf>.

VALŮCH, Jaroslav; ĎURKOVÁ, Michaela; ŠAFÁŘOVÁ, Kateřina a STRACHOTA, Karel. *Dezinformační dezinfekce: výukové materiály ke (koronavirovým) dezinformacím: metodická příručka*. Praha: *Člověk v tísni*, o. p. s., 2020. ISBN 978-80-7591-045-5. Dostupné z: [dezinformacni dezinfekce.pdf \(jsns.cz\)](https://www.jsns.cz/nove/projekty/medialni-vzdelavani/materialy/dezinformacni_dezinfekce.pdf).